

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-666-9-4>

RADZIVILL MAP – AN IMPORTANT SOURCE FOR THE STUDY OF THE HISTORY OF UKRAINIAN STATESHIP AND CULTURE

МАПА РАДЗИВІЛЛА – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ І КУЛЬТУРИ

Nikolaiuk T. A.

*PhD in Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and History of Art
National Academy of Fine Arts and
Architecture
Kyiv, Ukraine*

Ніколаюк Т. А.

*кандидатка історичних наук,
доцентка,
доцентка кафедри теорії
та історії мистецтва
Національна академія
образотворчого мистецтва
і архітектури
м. Київ, Україна*

Для формування у майбутніх мистецтвознавців умінь та навичок аналізувати картографічні документи при вивченні курсу «Історія української державності і культури» в НАОМА авторка використовує автентичні історичні мапи. Наприклад, для з'ясування територій етнічного розташування русів-українців у складі Речі Посполитої після укладення Люблінської унії 1569 року застосовується так звана Мапа Радзивілла або в перекладі українською «*Детальний опис Великого князівства Литовського і решти країн прилягаючих до нього, справа виконана і на світ видана завдяки труду, старанню і видатком найславетнішого і найяскравішого князя і пана Миколая Криштофа Радзивілла з Божої ласки князя Святої Римської імперії, на Олиці і Несвіжу, графа на Шидловцю і Міру і лицаря Святого Гробу Єрусалимського 1613 рік*» [рис. 1], та карта-врізка нижньої течії Дніпра, яка становить частину Радзивіллової карти (в перекладі українською «*Читачеві цього ми додаємо Борисфенський шлях з двох [частин], який належить до нашої географічної карти*»). [Рис.2]. Ця частина з'явилася окремим відбитком у другому виданні атласу Віллема Блау Appendix Theatri A. Ortelii et Atlantis G. Mercatoris 1631 року [1, с. 188–189].

Виконана відомим графіком Т. Маковським ця мапа друкувалася за кордоном. Перший відомий варіант цієї мапи у вигляді 4 настінних аркушів було надруковано в Амстердамі в 1613 р. Видавець мапи – голландець Віллем Янссон Блау (Willem Janszoon Blaeu; 1571–1638), з яким пов'язують «золотий вік» голландської картографії епохи

Великих географічних відкриттів (мапу видано під офіційним псевдо Блау). Гравером карти є Гессель Геррітц (Hessel Gerritz; 1581–1632) [1, с. 184].

Мапа ця була особливо популярна серед картографів XVII ст. Її безліч разів копіювали, поміщали у власні атласи, створювали на її основі власні карти.

Рис. 1. [3]

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Рис. 2. [4]

При ознайомленні з історією появи цієї карти студенти вивчають біографію її замовника - мецената князя Миколи-Кшиштофа Радзивілла на прізвисько Сирітка (1549–1616 рр.), чийми коштами вона була видрукувана. Для ретельного відтворення на майбутній мапі

географічних реалій М-К. Радзивілл (Сирітка) виділив кошти для подорожі графіку Томашу Маковському і знаому картографу Мацею Струбічу [1, с. 184].

Під час вивчення карти Радзивілла, увага студентів звертається на те, що більшість дослідників вважають її першим картографічним джерелом, у якому використана назва «Україна». Однак, висунуте припущення заперечується історикинею Н. Яковенко, яка вважає найдавнішою з нині відомих мап польсько-литовської держави із написом «Україна» (Ukraine) карту 1572 року, зроблену у Франції для молодшого брата французького короля - майбутнього польського короля Генриха Валези [5, с. 140]. При цьому студенти знайомляться із твердженням сучасної дослідниці Т. Лютої, яка заперечує тези Н. Яковенко і зазначає, що мапи 1572 року досі не виявлено [2].

Мапа дає уявлення про територію Великого Литовського князівства у складі Речі Посполитої після укладання Люблінської унії 1569 року. Воно займає територію від Балтійського моря (Balticum Mare) на півночі до Брацлава (Braclaiiv) на півдні, від витоків Вісли (Vistula) на заході до Чернігова (Czemihow) на сході. На мапі позначені державні кордони між Річчю Посполитою, Великим Московським князівством, Курляндським князівством, Лівонією, а також межі земель, воєводств, князівств [1, с. 184].

Карта охоплює значну територію України, в основному Правобережної, до лінії на півдні Снятин – Кам'янець – Брацлав – Черкаси. На карті виділено регіони України: Підляшшя, Червона Русь, Полісся, Волинь (Верхня та Нижня), Поділля, Покуття, Чернігово-Сіверщина й Київщина. На території України показано близько 250 населених пунктів, відбір повної передачі тогочасної мережі поселень [1, с. 184].

Також студентам демонструється позначений у Центральному Подніпров'ї між Ржищевом та Каневом (трохи нижче Києва) латиною надпис «*Volynia Vterrior quae tum Vkraina tum Nis ab altis vocitatur*» (Східна Волинь, яку звали також Україною та Низом), що доводить існування окремого українського етносу вже у ранньомодерний час.

Під час підготовки до практичного заняття, студенти обов'язково самостійно здійснюють переклад підписів на карті, оскільки вони мають цікаву історичну інформацію. Наприклад, на карті біля топоніму *Podlesia* присутній надпис: «*Підлиця (Podlesia), інші називають Полісся (Polesia), місцеві жителі називають Полісся (Polesio), є частиною Литви, і межує з Волинню, лісиста і болотиста, від того і назва отримала. Мед та риба в такому достатку, що всі сусідні краї вживають рибу звідси. Сушать на повітрі і виставляють на продаж*».

До того ж, студенти обов'язково звертаються до вивчення додаткової частини мапи Радзивілла – зображення нижньої течії Дніпра, яка

знаходиться у вільному доступі на сайті Національної бібліотеки Франції [4].

Студентам пропонується самостійно здійснити переклад інформації, яка міститься у картуші цього додаткового зображення Дніпра, і оповідає про українських козаків: *«Про козаків. Козаки – це група солдатів, змішаних з приватними особами, позбавленими благородства, що уникають кріпосного права. Раніше вони використовували легку зброю, звичайно ж, луки, списи, легкі гармати. Тепер вони використовують фортеці і всі види [зброї], що не використалися в попередні роки. Вони ведуть життя в Порохаче або Катаракті(?), на Дніпровських островах, які схильні до впливу будь-яких итормів під дахом. Вони знаходяться під командуванням начальника польських військ. Лідера обирають між собою, їх легко усунути з посади, і коли їм не вдається домогтися успіху в подальших справах, вони іноді вбивають. І коли вони страждають від нестачі заробітної плати, вони прагнуть потай вторгнутися в сусідні міста і повернутися, обтяжені здобиччю, як коли, під командуванням Підкови, вони розграбували і розорили місто турецького імператора Техина в Молдові. Однак, якщо у них немає можливості поїсти, вони настільки жадні й вимогливі в своїх рідних країнах, що іноді їх дикі атаки з ураженням придушуються»*. Наприкінці відбувається остаточне обговорення із студентами питання щодо причин появи у картуші цієї карти негативних характеристик щодо діяльності українських козаків.

Вище викладена авторкою методика картографічного аналізу мап дозволяє покращити рівень вивчення студентами польсько-литовської доби як складової історії української державності і культури.

Література:

1. Вавричин М. Г. Україна на стародавніх картах: кінець XV – перша половина XVII ст. Київ : ДНВП "Картографія", 2004. 208 с.
2. Люта Т. Ю. IMAGO URBIS: Київ на стародавніх мапах. Харків – Київ : Видавець Олександр Савчук, 2017. 192 с. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/imago-urbis-kyuiv-na-starodavnikh-mapakh/print> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Томаш Маковський, Віллем Блау. Magni Ducatus Lithvaniae, Caeterarumque Regionum Illi Adiacentium Exacta Descriptio Illss mi. ac Excellss mi. Principis et Dni. D.Nicolai Christophori Radziwil D.G.Olijcae ac in Nieswies Ducis, S. Rom. Imperrii Principis in Szylowiec ac Mir Comititis et S.Sepulehri Hierosolimitani Militis etc. opera.cura et impensis facta ac in lucem editaa. Amsterodami: excudebat Guilhelmus Janssonius, Anno 1613. *Проект Vkraina.com.ua* : веб-сайт. URL: https://www.vkraina.com.ua/ua/maps#1613_1 (дата звернення: 24.02.2026).

4. Томаш Маковський, Віллем Янсон Блау. *Lectori s. Hunc boryfthenis tractum ut ad nostram geographiæ tabulam adjicianus duo nos præcipue impulerunt...* Amsterodami, Anno 1643. [ark:/12148/cb40635764h](https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40635764h) *Bibliothèque Nationale de France* : веб-сайт. URL: <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40635764h> (дата звернення: 16.02.2026).

5. Яковенко Н. М. Від «Русі» до «України» (назви й самоназви української території). *Історичний атлас України. Найдавніше минуле, Русь (Київська держава. Галицько-Волинська держава)* / керівник проекту й автор упорядник Ю. Лоза. Київ, 2010. С. 140.